

הצלב ו'הנשר הגדול' לנוכח י"ג עיקרי אמונה:

יהודים חסידי ישוע במאה העשרים והרמב"ם – חיקוי ופולמוס*

גרשון נראל g-nerel@zahav.net.il

המכון ללימודי המקרא בירושלים

מילות מפתח: יהודים משיחיים, ישוע, יוסף עמנואל לנדסמן, רמב"ם, יהדות, נצרות, משיחיות, תורה, ברית חדשה, דוגמה (dogma), עיקרי אמונה, אלוהות, חיקוי, פולמוס.

רבים מהיהודים שאימצו את האמונה במשיחיותו ובאלוהותו של ישוע מנצרת במחצית הראשונה של המאה העשרים התעניינו בשאלות תיאולוגיות ולאומיות לצד מהות היהדות ואמיתותיה.¹ הם דנו בהרחבה בסוגיית 'מיהו יהודי' ותוך כדי כך גם גילו עניין מיוחד במשנתו האמונית של הרמב"ם (1135-1204).² באופן מיוחד בלטו ביניהם שלושה אישים: הראשון, משה (מוריס) סגל³ שפעל בחיפה בימי המנדט הבריטי, השני, לייב (ליאון) אוורבך שפעל בקייב, בסרביה (רומניה)⁴

* תודתי נתונה לפרופ' ישראל יי יובל מהאוניברסיטה העברית בירושלים על הפניותיו החשובות. כמו כן אני חב תודה מיוחדת ל- Jorge Quinonez מסך דיאגו, קליפורניה ארה"ב, על שהואיל להמציא לידי מקורות ראשוניים שנמצאו ברשותו. קישורים לפרסומים רלבנטיים:

http://poj.peeters-leuven.be/content.php?url=article&id=236&journal_code=REJ&download=yes

http://www.editionsducerf.fr/html/fiche/ficheauteur.asp?n_aut=1845

<http://sicsa.huji.ac.il/absdynam.html> <http://sicsa.huji.ac.il/nerelprinter.pdf>

<http://actv.haifa.ac.il/programs/Item.aspx?it=1162>

¹ ראו, למשל: "Gleanings from the Talmud," *Immanuel's Witness*, vol. 2 (1900): 77-78; "Interesting Passages from the Talmud and the Cabbala," *ibid*, p. 145; G. H. Handler, "The Jewish Herald," vol. 54 (1900): 53; A. R. Kuldell, "Rabbi Levy and His Defense of Judaism," *The Glory of Israel*, vol. 1 (1903): 27-29; Samuel H. Wilkinson, "Jewish Literature," *Trusting and Toiling*, vol. 10 (1904): 165-167; Max I. Reich, "The Medieval Jew," *The Hebrew Christian Alliance Quarterly*, vol. 7 (1923): 31-32

² Morris Zeidman, "Can Judaism be Reformed?," *The Hebrew Christian Alliance Quarterly*, vol. 12 (1928): 17-23; Cf. Menachem Kellner, "Heresy and the Nature of Faith in Medieval Jewish Philosophy," *Jewish Quarterly Review*, n. s., vol. 77 (1987): 299-318.

³ משה (מוריס) סגל (Morris Sigel) נולד בירושלים ב-14 ביולי 1896. בצעירותו הגיע לאנגליה ושם אימץ את האמונה בישוע מנצרת. כיהודי ציוני חזר לא"י בשנת 1927 ופעל כמייסונו בקרב היהודים בחיפה ובירושלים וכן בדמשק. כיהן בתפקידי נשיא וסגן-נשיא של "הסתדרות היהודים המשיחיים בארץ ישראל ובמזרח הקרוב". סגל ערך את כתב העת העברי **תקוות ציון** שראה אור בארץ ברציפות בין השנים 1927-1937. בשנת 1947, בהיותו בדמשק, שינה את שם משפחתו מסגל לסיל (Seale) ובשנת 1950 יצא מדמשק והתגורר בביירות. נפטר בקפריסין ב-28 באוגוסט 1993. מוריס-משה סגל-סיל היה אביו של העיתונאי הבריטי הידוע פטריק סיל, הביוגרף של הנשיא הסורי אסאד. ראו: "The Rev Morris Seale," *Obituaries, The Times*, Wednesday, September 8, 1993.

⁴ לייב-יעקוביץ-ליאון אוורבך (Lev-Yakovitch-Leon Awerbuch) נולד באוקראינה בשנת 1885 למשפחת רבנים. למד באוניברסיטת אודסה והאמין בישוע בגיל 26 בעקבות קשרים עם הסופר הרוסי ולדימיר מרצ'ינקובסקי (Marcinkovsky). בין השנים 1918-1940 שיקם וניהל את קהילת היהודים המשיחיים בקייב, בסרביה

והשלישי, יוסף עמנואל לנדסמן (יע"ל) שפעל בוורשה, פולין.⁵ בפנייתם לכתבי הרמב"ם הם ערכו השוואות בין דברי "הנשר הגדול" (הנה"ג) לבין אמונתם המשיחית בתנ"ך ובברית החדשה. וכך, למשל, העלו את הטיעון המרכזי שלהם שאמנם הרמב"ם נחשב לעילוי וחכם אדיר, אך בכל זאת ישוע עלה עליו ללא כל אפשרות להשוואה - כמי שהצהיר על עצמו שהוא "גדול משלמה" המלך (מתי יב, 42) ואף "גדול מהמקדש" (מתי יב 6).⁶

במאמר זה אני מבקש לבחון מסמך מרכזי אחד מבין הכתבים הרבים של יוסף עמנואל לנדסמן,⁷ מסמך קצר שנכתב בעברית סמוך לשנת 1913 ונקרא בשם "עיקרי אמונתנו הקדושה".⁸ בהצהרת אמונה זו מופיעים י"ג עקרונות-אמיתות שבמרכזם שילוב תיאולוגי בין התנ"ך לבין הברית החדשה. ההשקפה המייחדת את הנוסח של עיקרי האמונה האלה היא התפיסה שניתן לשזור ביחד עקרונות משיחיים נוצריים ויהודיים לכדי מערכת אחת של דעות ואמונות מתוך התמודדות, אחת לאחת, עם י"ג עיקרי האמונה של הרמב"ם. לאחר שחיבר את הנוסח המקורי של "עיקרי אמונתנו הקדושה" בעברית תירגם לנדסמן את הטקסט גם ליידיש. בדומה ל-י"ג עיקרי האמונה של הרמב"ם גם הוא תחם את העיקרים שלו למספר שלושה-עשר, ואימץ את הסגנון המיימוני

(Bessarabia), שנוסדה על-ידי יוסף רבינוביץ בשלהי המאה ה-19. בקישינב ערך והוציא לאור את ביטאון הקהילה "המבשר טוב" ביידיש ובעברית. בשנת 1941 נפטר בלונדון ונקבר שם. ראו, למשל: L. Awerbuch (Kischineff) to L. Levison (Edinburgh), *The Hebrew Christian*, vol. 4 (1931): 11-12.

⁵ יוסף עמנואל לנדסמן (Joseph Immanuel Landsman) נולד ב-11 בפברואר 1869 בכפר מוסיניקי (Musniki) ליד קובנו (Kovno) שבליטא למשפחה שומרת מצוות. נפטר בוורשה ב-13 בספטמבר 1931. לאחר שהאמין בישוע בסביבות גיל 20 נאלץ לעזוב את בית הוריו. למד במכללות לותרניות בשבדיה ובגרמניה, ובמהלך חייו עבד כמסיונר ליהודים בארה"ב, בבריטניה ובפולין. רוב כתביו נדפסו ביידיש, בעברית ובאנגלית ובהם הבלית את זהותו היהודית. היה סגן-נשיא של האגודה העברית הנוצרית הבינלאומית (International Hebrew Christian Alliance = IHCA) בפולין. נקבר בבית הקברות האבנגליקאני בוורשה. ראו, למשל: ישראל סארנא, "הרב י. ע. לאנדסמאן זצ"ל – דער גרויסער ייד", *דער וועג*, ווארשע, סעפטעמבער-אקטאבער 1931, עמ' 12-14; י. ע. לאנדסמאן, "דער קעניג פון אמת", *המבשר טוב* (דער טרעגער פון דער גוטער בשורה – א בלאט פאר רעליגיע און מאראל), מס' 4-3, קעשענעוו 1934, עמ' 4-3 [Binevestitorul, Chisinau, Basarabia, Romania].

Harcourt Samuel, "In Memoriam: Joseph Immanuel Landsman," *The Hebrew Christian*, vol. 4 (1932): 190-191; Cf. J. I. Landsman, "The Essence of Judaism," *The Hebrew Christian*, vol. 1(1928): 125-128; Idem, "Training of Hebrew Christians," *ibid*, pp. 144-145.

⁶ ראו, למשל: י. ל. אווערבוך, "א קל-וחומר פון די רמב"ם-פייערונגען", *המבשר טוב*, מס' 5-6, קעשענעוו 1935, עמ' 3-7. באשר להתייחסות של יהודים חסידי ישוע אל הרמב"ם בראשית המאה העשרים ואחת, ראו למשל: Ludwig Schneider, "A Tribute to an Uncommon Man," *Israel Today*, no. 70, November 2004, pp. 18-19.

⁷ י. ע. לנדסמן היה סופר, מתרגם ועורך פורה. מבין כתביו הבולטים: J. I. Landsman, *The Apocalypse of Abraham*, London 1918; Id., *The Hopes and Ideals of Judaism (The Aims and Motives of Jewish Piety)*, London 1929 (?). פרסם בלונדון את ספרו *קורות חיי ישוע המשיח* עם מילון מושגים בעברית אשר נדפס מחדש (צילום) על-ידי קרן אחווה משיחית, ירושלים 1997. ראו גם באתר: <http://books.google.com/books?id=2Lc8AAAAAYAAJ>

בין השנים 1927-1931 ייסד וערך את הדו-ירחון המשיחי 'דער וועג' (*הדרך*) [א בלאט צו פערטיפונג פון רעליגיעזען און זיטליכען לעבן. ארויסגעגעבען זעקס מאל א יאהר פון ע. לאנדסמאן] שייצא לאור בוורשה ביידיש ובעברית.

⁸ M. G. Einspruch, ed., "Thirteen Articles of Faith," in: *A Way in the Wilderness*, Lederer Foundation, Baltimore 1981, pp. 20-27. <http://www.ha-gefen.org.il/len/apage/14843.php>; <http://www.afii.org/mjbooks/landman%5B1%5D.13.principles.pdf>

שבו כל אחד מ-י"ג העיקרים מתחיל במילים "אני מאמין באמונה שלמה".⁹ כבר בשנת 1914 ראה אור התרגום הראשון של "עיקרי אמונתנו הקדושה" מעברית לאנגלית, לצד המקור בעברית והתרגום ליידיש.¹⁰

ברור כי מבחינה צורנית הציג יע"ל חיקוי של המבנה החיצוני של חלוקה ל-י"ג סעיפים, עם פתיח זהה של "אני מאמין באמונה שלמה", כפי שקבע הרמב"ם.¹¹ אך למעשה החיקוי הזה שימש לשם פולמוס תיאולוגי עקרוני – לאור המסגרת התימאטית של "הנשר הגדול" בנוסח ה"אני מאמין" מימי הביניים. במילים אחרות, יע"ל מינף את התשתית הקיימת של י"ג העיקרים ("היסודות") של הרמב"ם כדי לחדד את ההבדלים בין שתי מערכות של דוגמות (dogmas) ביהדות ובנצרות. בכך הוא ביקש למקד תשומת לב בסוגיה של נביא/משיח אמת מול נביא/משיח שקר. יחד עם זאת, יצוין, גם אם ישנה בהתעמתות של יע"ל עם הדוגמות של הרמב"ם משום התרסה, היא בעצם לא באה מתוך עמדה משפילה של הבעת בוז וזלזול. מטרתה הייתה לעורר מחשבה ואף ויכוח ענייני במסגרות שונות של דו-שיח, ו/או רב-שיח, בענייני תיאולוגיה, אמונה ולאומיות.

כידוע, י"ג עיקרי האמונה של הרמב"ם מודפסים ברוב רובם של סידורי התפילה של עדות ישראל,¹² וניתן לאתרם ללא קושי. להלן אערוך השוואה בסיסית בין י"ג עיקרי האמונה של י.ע. לנדסמן לבין י"ג העיקרים של הרמב"ם תוך כדי בחינת העימות הדוגמאטי (dogmatic controversy) שמתקף בין שני עולמות אלה של אורתודוקסיה:

⁹ עיקרי אמונתנו הקדושה, הוצאת "עדות לישראל", לונדון שנת תרע"ד.

¹⁰ David Baron, "The Jewish Creed and Our Hebrew Christian Confession of Faith," *The Scattered Nation* (Organ of the 'Hebrew Christian Testimony to Israel'), vol. 80 (Oct. 1914): 209-215.

¹¹ מעניין לציין כי הנוסח של עיקרי אמונה בכנסיות ההיסטוריות, כגון "קרדו ניקאה" (Nicene Creed) משנת 325 לספירה, מתחיל במילים "אנו מאמינים" (credemus), ולא במילים "אני מאמין" (credo), בלשון יחיד. אולם תרגומים מודרניים של הכנסייה הקתולית משנות האלפיים פותחים את הקרדו במילים "אני מאמין", דבר השנוי במחלוקת בין גורמים שמרניים וליברליים בכנסייה. ראו: "Liturgy Needs Not 'Sacred Language' but Pastoral Language," at: <http://ncronline.org/print/15497>

¹² ראו, למשל: סדור שפת אמת – Siddur Sephath Emeth, Gebetbuch der Israeliten, Zehnte verbesserte Auflage, neu übersetzt von Rabbiner Selig Bamberger, Frankfurt a. M. 1922; התפילה (נוסח ספרד), הוצאת "מאיר עינים", בני ברק תשס"ג, עמ' 102-104; במהדורת נוסח אשכנז (נדפס שם, תשס"ג), עמ' 99-101; סדור תפלת ישראלים (לפי מנהגי הספרדים בארץ ישראל ובחוץ לארץ), עורך ומו"ל צאלה ב"ר יעקב מנצור, ירושלים, ללא תאריך (?1967), עמ' קמ"ב; סדר תפלות כל השנה (כמנהג פולין), עברית ואנגלית, כותרת באנגלית: *The Authorized Daily Prayer Book* (of the United Hebrew Congregations of the British Empire), New Translation by S. Singer, 27th edition, London 1961, pp. 89-90.

הרמב"ם:	יע"ל:
(א) "אני מאמין באמונה שלמה שהבורא יתברך שמו הוא בורא ומנהיג לכל הברואים והוא לבדו עשה ועושה ויעשה לכל המעשים". ¹³	(א) "אני מאמין באמונה שלמה ביהוה אלוהי ישראל אלוהי האהבה והישועה בורא שמים וארץ ואת-כל-הנראים ואשר אינם נראים; הוא אל ואב אחד; ממנו ועל ידו ואליו הכל; והוא על-כל ואת-כל ובתוך כל; ולו הכבוד לעולמים; אמן". ¹⁴

בעיקר הראשון הבלית יע"ל הן את שם האלוהות המפורש, כפי שהוא אף מופיע במקרא,¹⁵ והן את הזיקה הייחודית בין האל הבורא לבין עמו הנבחר, ישראל.¹⁶ יש בכך משום ספציפיקציה (הפרטה) של הבורא ששמו המקראי המפורש איננו מוזכר כלל על-ידי הרמב"ם. קרי, בעוד ש"הנשר הגדול" מציין רק אמונה מטפיסית כללית במציאותו של האל הבורא, מציג יע"ל קונקרטיזציה מובהקת של הבורא.

הרמב"ם:	יע"ל:
(ב) "אני מאמין באמונה שלמה שהבורא יתברך שמו הוא יחיד ואין יחידות כמוהו בשום פנים והוא לבדו אלהינו היה הוה ויהיה". ¹⁷	(ב) "אני מאמין באמונה שלמה שהאלוהים יתברך שמו רוח הוא ושעבדי אל האמיתים צריכים להשתחוות לאביהם שבשמים ברוח ובאמת כי במשתחוויים כאלה חפץ האב". ¹⁸

¹³ באשר לנושא הבריאה ותפיסתה ביהדות ימי הביניים ראו למשל: בצלאל מנקין, "מה בין הכתבים המוקדמים והמאוחרים של הרמב"ם בעניין מגבלות הידיעה האנושית?", מתוך: אביעזר רביצקי, עורך, **הרמב"ם** (שמרנות, מקוריות, מהפכנות), מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל, ירושלים תשס"ט, כרך ב', עמ' 297-316; Menachem Kellner, "Jewish Dogmatics after the Spanish Expulsion: Rabbis Isaac Abravanel and Joseph Ya'bes on Belief in Creation as an Article of Faith," *Jewish Quarterly Review*, vol. 72 (1982): 178-187.

¹⁴ הבשורה על-פי מרקוס, י"ב 29; יוחנן, ג, 16; **האיגרת הראשונה ליוחנן**, ד, 7-16.
¹⁵ מעניין לציין כי הכנסייה הקתולית אוסרת על שימוש בשם המפורש המקראי בליטורגיה שלה, הן בעל פה והן בכתב – עד מינו אלה. ראו, למשל: "Le Nom de Dieu dans la Liturgie," Document de la S. Congrégation pour le Culte divin et les sacraments, du 29 juin 2008, ouverture de l'Année saint Paul, 'Lettre aux conférences des évêques sur le 'Nom de Dieu,' in *Hamichtav* (La Lettre), Paris, no. 45, 2009, pp. 20-23.

¹⁶ ראו, למשל: R. Kendall Soulen, *The God of Israel and Christian Theology*, Fortress Press, Minneapolis 1996.

¹⁷ באשר לתפיסה המונותאיסטית אצל הרמב"ם, לרבות נושא "התיאולוגיה השלילית", או "השלילה שבתיאולוגיה", קרי הגדרת האלוהות על דרך השלילה, מה שהאל איננו ומה שהאל איננו יכול להיות, ראו לאחרונה, James A. Diamond, *Converts, Heretics and Lepers: Maimonides and the Outsider*, University of Notre Dame Press, Notre Dame, Indiana 2007, esp. pp. 141-275; Cf. Menachem Kellner, "Maimonides's Thirteen

בעיקר השני התעמת יע"ל עם עמדתו הנחרצת של הרמב"ם בקשר לייחוד האלוהות - "שהאל הוא אחד ואינו ניתן לחלוקה".¹⁹ וזאת, תוך כדי נגיעה בעובדה שהמונחים "יחיד" ו"יחידות" אינם מופיעים במקרא במפורש ביחס לתפיסת האלוהים. במילים אחרות, הצגת אל "אחד" במובן מורכב אצל יע"ל באה כדי לבטל את הצמצום האבסולוטי שנמצא במונח "יחיד" אצל הרמב"ם.²⁰

למעשה כבר בעיקר הראשון הציג יע"ל את התפיסה של "אל ואב אחד", ובכך הוא הקדים את דברי הרמב"ם בעיקר השני, שבו התייחס הנה"ג אל הבורא שהוא "יחיד ואין יחידות כמוהו בשום פנים והוא לבדו". למעשה בנושא מרכזי זה של הבנת אחדות או יחידות האל ממוקדת המחלוקת בין היהדות הנורמטיבית לבין הנצרות, כאשר הרמב"ם ויע"ל נתנו לכך ביטוי כל אחד בלשונו האקסיומטית.

הרמב"ם:	יע"ל:
(ג) "אני מאמין באמונה שלמה שהבורא יתברך שמו אינו גוף ולא ישיגוהו משיגי הגוף ואין לו שום דמיון כללי". ²¹	(ג) "אני מאמין באמונה שלמה במשיח ישוע אדונינו, הבן היחיד והאהוב לאביו שבשמים, אשר הקים אותו האלוהים גואל לישראל; כפי ההבטחה לאבותינו על ידי נביאיו הקדושים; אשר למעננו בני אדם ולמען ישועתנו ירד מן השמים ויהי לבן-האדם; נוצר מרוח הקדש; נולד ממרים העלמה, מזרע בית דוד; נמשח מאת האלוהים ברוח הקודש ובגבורה נתנסה בכל כמונו ובלי-חטא; פאר את אביו שבשמים; הודיע את שמו ואת רצונו לבני האדם; התהלך בארץ עשה חסד עם כל בני ישראל; נשא כלימה גדולה מאת החטאים ויעונה עד מוות, עד מיתת

Principles and the Structure of the Guide of the Perplexed," *Journal of the History of Philosophy*, vol. 20 (1982): 76-84.

¹⁸ הבשורה על-פי יוחנן, ד', 21-24.

¹⁹ השו"ת, למשל: משה הלברטל, **הרמב"ם**, מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל, ירושלים 2009, עמ' 120.

²⁰ ראו, למשל: צבי נשיא (הירש פרינץ), **הרז דשלושא** (או כיצד שלשה הם אחד), הוצאת קרן אחווה משיחית, דפוס יבן, ירושלים 1988.

²¹ ישעיהו ליבוביץ, **אמונתו של הרמב"ם**, משרד הביטחון, אוניברסיטה משודרת (גלי צה"ל) ואוניברסיטת תל אביב, תל אביב 2008 (?), עמ' 52.

<p>הצליבה, הצדיק בעד הרשעים; על כן הגביהו האלוהים מאד וביום השלישי אחרי מותו וקבורתו הקים אותו מן המתים ויתנהו להראות בגלוי לתלמידיו ויושיבהו ליד ימינו במרומים, ומשם יבוא שנית בכבוד להכין את ממלכתו, להשיב כל הדברים לתיקונם, ולשפוט את החיים ואת המתים; והוא מלך על בית יעקב לעולם ולמלכותו אין קץ, אמר".²²</p>	
---	--

בעיקר השלישי הדגיש יע"ל את פרשנות נבואות המקרא לגבי ההופעה האנושית של המשיח בן האלוהים – לא בצורה אלגורית או כמטאפורה – אלא ממש באופן גשמי.²³ כאן הוא הבלית את נושא ההופעה הגשמית של ישוע בביאתו לעולם לפני כאלפיים שנה, וכן הדגיש את מימוש הבטחות המקרא המשיחיות בזיקה ללאום היהודי באמצעות המילים הבאות: "גואל לישראל"; "חסד עם כל בני ישראל"; "מלך על בית יעקב".

יע"ל:	הרמב"ם:
<p>(ד) "אני מאמין באמונה שלמה שהמשיח ישוע אדונינו הוא צלם האלוהים הנעלם, זוהר כבודו וצלם עצמותו; קדמון לכל דבר, גבורת אלוהים וחוכמתו; בו שוכן כל מלוא האלוהות וגנוזים כל אוצרות החוכמה והדעת; הרואה אותו יחזה את אבינו שבשמים; הוא הדרך והאמת והחיים, לא יבוא איש אל האב בלתי על ידו".²⁵</p>	<p>(ד) "אני מאמין באמונה שלמה שהבורא יתברך שמו הוא ראשון והוא אחרון".²⁴</p>

²² הבשורה על-פי מתי, א 23-18, ג, 17, ט"ז, 17-13; לוקס א 33-34, ב 10-11; יוחנן ג 13; מעשי השליחים ב 22-36; ג 12-26; אל-הרומיים א 3, השנייה אל-טימותיוס ד 1.

²³ השו"ן, למשל: Joseph Samuel C. F. Frey, *The Divinity of the Messiah*, Keren Ahvah Meshihit, Jerusalem 2002 (First published as part of the book *Joseph and Benjamin*, vol. 2, by Peter Hill, New York 1836).

²⁴ השו"ן, למשל: חיים קרייסל, "הרמב"ם על הדת האלוהית", מתוך: אביעזר רביצקי, עורך, הרמב"ם (שמרנות, מקוריות, מהפכנות), שם, כרך ב', עמ' 358-361.

²⁵ יוחנן י"ד 1-11; הראשונה אל-הקורנתיים א 23-24; אל-העברים א 1-4.

העיקר הרביעי: בעוד שאצל הרמב"ם מודגשת הנקודה שהאל, שהוא חסר שם ובלתי מוגדר, קדם לכל המציאות והוא בורא העולם, ביקש יע"ל לומר כי ישוע, כמשיח בן האלוהים, קדם לכל הוויית המציאות, ולכן שהוא הוא בורא כל.²⁶ לפיכך, אליבא דיע"ל, מאחר שכל נברא בא מאת ישוע, רק דרכו ניתן להגיע אל אביו האלוהים. קרי: המשיח נמצא בתווך - בין הנבראים לבין האב שבשמים.

הרמב"ם:	יע"ל:
(ה) "אני מאמין באמונה שלמה שהבורא יתברך שמו לו לבדו ראוי להתפלל ואין ראוי להתפלל לזולתו". ²⁷	(ה) "אני מאמין באמונה שלמה כי לנו בראשונה העמיד האלוהים את ישוע המשיח וישלחו לברך ולהושיע את עמו מכל חטאותיו; ואף-כי אבותינו מרדו ופשעו בו, לא זנח האלוהים את עמו; כי אם נשא את ישוע לשר ולמושיע לתת תשובה לישראל וסליחת החטאים לכל המאמין בשם ישוע המשיח באמת ובלב תמים". ²⁸

בעיקר החמישי הבהיר הרמב"ם כי עבודת האל של הפרט, במיוחד סביב תפילה אישית,²⁹ איננה קשורה כלל לדמות משיחית. לעומתו ציין יע"ל כי מאחר שהמשיח ישוע נמצא במרכז תוכנית הישועה של האל הן לעם ישראל והן לכלל האנושות, הוא זה שנמצא במוקד הקשר בין הפרט לאל. לפיכך התפילה בשם ישוע חשובה בעיניו.³⁰ כאן יע"ל אף התריס כנגד הרמב"ם שהתעלם מסוגיית החטא הקדמון ולפיכך גם התעלם מהצורך לחזור בתשובה ולבקש כפרה וסליחה על חטאים.³¹

²⁶ השו"ן, למשל: לארי הורטאדו, **כיצד הפך ישוע לאל?**, הוצאת הספרים של אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, בעריכת כנה ורמן, באר שבע תשס"ו. על כך שישוע הוא זה שברא את העולם כתב גם אוסביוס מפפלוס בישוף קיסריה במאה הרביעית לספירה. ראו: אוסביוס בישוף קיסריה, **תולדות הכנסייה**, תרגמה מאנגלית רימונה פרנק, מבוא מאת אריה קופסקי, הדפסת אקדמון, מרכז כספרי, ירושלים 2001, ספר י', פרק 4, סעיף 69, עמ' 334.

²⁷ מעניין להשוות לתפיסת התפילה במשנתו של ישעיהו ליבוביץ. ראו: ישעיהו ליבוביץ, **יהדות, עם יהודי ומדינת ישראל**, הוצאת שוקן, ירושלים ותל-אביב תשל"ו, עמ' 385-390.

²⁸ **מעשי השליחים** ג 19-20, 25-26; **אל-הרומיים** י"א 1-6. ראו גם: Joseph Shulam with Hilary Le Cornu, *A Commentary on the Jewish Roots of Romans*, Messianic Jewish Resources International, 2003.

²⁹ ראו גם: "תורה ותפילה במשנתו של ליבוביץ", מתוך: מיכאל ששר, **מדוע פוחדים מישעיהו ליבוביץ?**, דפוס 'גרפית' (גרף-הן), ירושלים 1995, עמ' 140-145.

³⁰ השו"ן, למשל: אדולף ספיר, **תפילת האדון**, עברית: מאיה רכניצר, קרן אחווה משיחית, דפוס ינץ, ירושלים 2005 (הדפסה חדשה).

³¹ השו"ן למשל: אלכסנדר מק-קול, **הלכה והפטרון: ישעיהו הנביא פרק ג'**, הוצאת קרן אחווה משיחית, ירושלים 2001 (הדפסה ראשונה בלונדון, 1876), עמ' 5-15.

יע"ל:	הרמב"ם:
<p>(ו) "אני מאמין באמונה שלמה שעל פי עצת האלוהים הנחרצה וידיעתו מקדם מרדו אבותינו במשיח ישוע מלך ישראל ותפארתו, למען בפשעם תבוא הישועה לגויים, לקרב אותם לאלוהים ולישועתו במשיח, למען תמלא הארץ דעה את יהוה; אכן כאשר יכנס מלוא הגויים לתוך מלכות השמים אז כל ישראל ייושע תשועת עולמים, והיה יהוה למלך על כל הארץ".³³</p>	<p>(ו) "אני מאמין באמונה שלמה שכל דברי נביאים אמת".³²</p>

בעיקר השישי הבליט יע"ל שתי נקודות מרכזיות: ראשית, שהידיעה וההכרה כי קיימת נבואה איננה מועילה כלל אם אין גם פרשנות לנבואות, פרשנות שמעוגנת בהיסטוריה. ושנית, ההדגשה שהאלוהים, כריבון הריבוניים, הוא מעל הנביאים ודבריהם ומעל ההיסטוריה האנושית. קרי, שהאלוהים הוא זה שמכוון ומממש את הנבואות ולפיכך, בסופו של דבר, גם "כל ישראל ייושע תשועת עולמים", דהיינו יאמין בישוע, לאחר שכל אומות העולם יישמעו על "מלכות השמים".³⁴

³² באשר לתפיסת אחרית הימים בנבואה המקראית השווא, למשל: בנימין אופנהיימר, "מן האסכטולוגיה הנבואית לאפוקליפטית", מתוך: צבי ברס, עורך, **משיחיות ואסכטולוגיה**, מרכז זלמן שזר, ירושלים תשמ"ד, עמ' 27-72.

³³ **מעשי השליחים** ג 17-18, ז 51-52; **אל-הרומיים** י"א 11-32.

³⁴ השווא, למשל: Paul Liberman, *The Fig Tree Blossoms* (Messianic Judaism Emerges), Fountain Press, Harrison, Arkansas 1977.

הרמב"ם:	יע"ל:
(ז) "אני מאמין באמונה שלמה שנבואת משה רבנו עליו השלום הייתה אמיתית, ושהוא היה אב לנביאים, לקודמים לפניו ולבאים אחריו". ³⁵	(ז) "אני מאמין באמונה שלמה שהמשיח על-ידי צליבתו, בהקריבו את נפשו לכפרה על חטאת כל-העולם ביטל את תורת המצוות והחוקות, מקור האיבה בין היהודים והגויים, והרס מחיצת הגדר, וירצה את שניהם לאלוהים, ויברא את השניים לאחד חדש, ויעש שלום ביניהם; ואין עוד יהודי ולא יווני, אין עבד ולא בן-חורין, אין זכר ולא נקבה, כי כולם אחד המה במשיח ישוע". ³⁶

בעיקר השביעי עשה יע"ל שימוש בפולמוסו עם הרמב"ם כדי לשלול את התפיסה שההתקרבות אל האלוהים היא רק באמצעות שמירת התורה שניתנה בידי משה. ולכן, בדבריו הסביר יע"ל שהכפרה על חטא – הן ליהודי והן לגוי – היא רק באמצעות דם המשיח על הצלב. כלומר, תורת משה איננה עוד "מחיצה" המבדילה בין יהודים לאומות העולם, משום שישוע ביטל את האיבה (ולא את בחירת ישראל) בין ישראל והגויים ויצר אחדות אחת של כלל נושעים.³⁷

הרמב"ם:	יע"ל:
(ח) "אני מאמין באמונה שלמה שכל התורה המצויה עתה בידינו היא הנתונה למשה רבנו עליו השלום". ³⁸	(ח) "אני מאמין באמונה שלמה שהמשיח סוף התורה הוא לצדקה לכל המאמין בו, ושבאמונת המשיח יצדק האדם לפני האלוהים בבלי מעשי תורה, כי ממעשי התורה לא יצדק ולא יושלם כל בשר". ³⁹

³⁵ באשר לדמותו של משה כנביא בהגות הנה"ג ראו לאחרונה: אברהם (אלפרד) עברי, "דמות משה במחשבת הרמב"ם", מתוך: אביעזר רביצקי, עורך, **הרמב"ם** (שמרנות, מקוריות, מהפכנות), שם, כרך ב', עמ' 490-493.

³⁶ **אל-האפטיים** ב 14-22; **אל-הגלטיים** ג 26-29; **אל-הקולטים** ג 10-11.

³⁷ השוו, למשל: ברוך מעוז, **זהות יהודית במשיח**, הוצאת הגפן, ראשון לציון, ללא תאריך (2003?); וכן: Moshe Immanuel Ben-Maier, *How a Jew Explains Ephesians*, Jerusalem 1978 (Private Printing, in Gershon Nerel Archives).

³⁸ כאן ראוי להפנות לשתי אבחנות מרכזיות של אברהם עברי: ראשית, כי "הבדל יסודי בין היהדות לבין הנצרות והאסלאם בעניין זה מצוי בהעברתו של משה בדתות האחרות למקום נחות בהיררכיה, ובכך שתורתו מתבטלת או מיטרת", ושנית, כי "הרמב"ם מעז, גם אם באופן דיסקרטי, לגלות את דעתו, לפיה הסיפור ההיסטורי על אודות סיני – שהוא היסוד לאומה

בעיקר השמיני מתברר הטיעון הפולמוסי של יע"ל כי תורת משה איננה יכולה להיות תכלית ושלמות בפני עצמה, אלא שתפקידה להתקיים אך ורק עד להופעתו הראשונה של ישוע עלי אדמות. מכאן, שלאחר שישוע בא לעולם הזה ההצדקה של המאמין וישועתו אינם עוד על-ידי שמירת מצוות התורה כי אם באמונה חיה במשיח ישוע.⁴⁰

הרמב"ם:	יע"ל:
(ט) "אני מאמין באמונה שלמה שזאת התורה לא תהא מוחלפת, ולא תהא תורה אחרת מאת הבורא יתברך שמו". ⁴¹	(ט) "אני מאמין באמונה שלמה שבמשיח ישוע לא המילה תחשב ולא העורלה כי-אם הבריאה החדשה והאמונה הפועלת באהבה, כי האהבה בלב טהור היא תכלית התורה כולה וקיומה האמיתי; ומי שהוא במשיח בריה חדשה הוא, נברא לחיי קדושה ולמעשים טובים". ⁴²

בעיקר התשיעי עולה הטענה של יע"ל כי לא האדם החיצוני הוא שחשוב אלא האדם הפנימי שפועל מתוך אהבה. כלומר, ההדגשה שלו היא על ברית חדשה עם תורת משיח חדשה שמבוססת על לב רוחני חדש.

הרמב"ם:	יע"ל:
(י) "אני מאמין באמונה שלמה שהבורא יתברך שמו יודע כל-מעשה בני אדם וכל-מחשבותם	(י) "אני מאמין באמונה שלמה ברוח הקודש הפרקליט אשר ישכון את המאמינים לנצח,

בתורה שבכתב והיסוד לסמכותה של התורה שבעל פה – הנו משל, אלגוריה, ואין להבינו מילולית. הסיפור איננו אמיתי לכשעצמו, לפי הפשט, אך הוא ראוי להיות אמיתי לפי הדרש – בו בזמן שהוא הכרחי במונח הפוליטי. אברהם (אלפרד) עברי, "דמות משה במחשבת הרמב"ם", מתוך: אביעזר רביצקי, עורך, **הרמב"ם** (שמרנות, מקוריות, מהפכנות), שם, כרך ב', עמ' 483; 496.

³⁹ **אל-הרומיים** ג 31-21, י 10-4; **אל-הגלטיים** ב 21-16, ג 14-1.

⁴⁰ השוו למשל: Adolph Saphir, *Christ et les Écritures*, Yanetz, Jerusalem n.d., esp. pp. 165-182.

⁴¹ על תפיסתו של הרמב"ם כי תורת משה לא תתבטל ראו: דניאל י' לסקר, "מסורת והידוש ביהסו של הרמב"ם לדתות אחרות", מתוך: אביעזר רביצקי, עורך, **הרמב"ם** (שמרנות, מקוריות, מהפכנות), שם, כרך א', עמ' 87-88; כן ראו: ר' חסדאי קרשקש, **ספר ביטול עיקרי הנוצרים**, ההדיר דניאל י' לסקר, אוניברסיטת בר אילן ואוניברסיטת בן גוריון בנגב, ירושלים 1990, עמ' 77-89; באשר ל"התגלות" ו"קאנון" בעולם היהדות השוו גם, למשל: גרשם שלום, "הגיגים על תיאולוגיה יהודית", מתוך: גרשם שלום, **דברים בגו**, ספרית אפקים, עם עובד, תל-אביב 1976, חלק שני, עמ' 559-568.

⁴² **אל הגלטיים** ה 5-6, ו 15; **אל-האפסיים** ב 10.

שנאמר היוצר יחד ליבם המבין אל-כל- מעשיהם". ⁴³	יקדש וידריך אותם אל האמת כולה". ⁴⁴
---	---

העיקר העשירי: מעבר לתפיסה העקרונית של הרמב"ם כי האל יודע את כל מעשי האדם, נושא שבעצם איננו שנוי במחלוקת, מבליט יע"ל את קיומו של רוח הקודש, רוח האל, שנמצא תמיד עם המאמינים והוא זה שמדריך את מחשבותיהם באשר לאמת האבסולוטית.⁴⁵

הרמב"ם:	יע"ל:
(יא) "אני מאמין באמונה שלמה שהבורא יתברך שמו גומל טוב לשומרי מצוותיו ומעניש לעוברי מצוותיו". ⁴⁶	(יא) "אני מאמין באמונה שלמה שהאלוהים דיבר אל אבותינו ביד הנביאים, ובאחרית הימים דיבר אלינו בבנו ישוע המשיח, ואלו ואלו דברי אלוהים חיים". ⁴⁷

עיקר י"א: לעומת הניסוח המיימוני שקובע כי האל נותן שכר למקיימים את תורת משה, מחד, ועונש למי שעובר עליה, מאידך, מתמקד יע"ל בעובדה שהאל מדבר כל הזמן אל יראיו ומדריך אותם לאורך ההיסטוריה וגם באופן אישי (קשר אינטימי בלתי אמצעי). מתוך ניסוחו של יע"ל עולה גם הטיעון שהאל לא התגלה ליראיו חד פעמית, רק בתורת משה, כי אם במיוחד באחרית הימים - שהם תקופה ארוכה שנמשכת כבר כאלפיים שנה.

⁴³ באשר לריבונות הבורא השווה בפרק "על ההשגחה" בספרו של אפרים א. אורבך, **חז"ל – פרקי אמונות ודעות**, הוצאת מאגנס, האוניברסיטה העברית, ירושלים תשל"ח, עמ' 227-253.

⁴⁴ **יוחנן** י"ד 16-17, ט"ז 7-13.

⁴⁵ ראו, למשל: 46-47 (2007): *Zot Habrit*, vol. 6 Victor Smadja, "Who is the Holy Spirit?".

⁴⁶ ראו, למשל: ישעיהו ליבוביץ, **אמונתו של הרמב"ם**, שם, עמ' 78-85. באשר ל"מניין המצוות, סיווגן והערכתן" השווה גם אצל אפרים א. אורבך, **חז"ל – פרקי אמונות ודעות**, שם, עמ' 301-320.

⁴⁷ **יוחנן** ו 68, ז 17-19, י"ב 44-50.

הרמב"ם:	יע"ל:
(יב) "אני מאמין באמונה שלמה בביאת המשיח ואף על פי שיתמהמה עם כל זה אחכה לו בכל יום שיבוא". ⁴⁸	(יב) "אני מאמין באמונה שלמה שכתבי הקודש הנמצאים עתה בידינו נכתבו ברוח הקודש ונכונים להחכימו לישועה על-ידי האמונה במשיח ישוע ולהדריכנו במעגלי צדק למען נהיה תמימים ומוכנים לכל מעשה טוב". ⁴⁹

עיקר י"ב: לעומת הצהרת הרמב"ם על אמונה כללית בביאת המשיח אך ללא עיגון הדברים בפסוקי המקרא, גרס יע"ל שבאמצעות כתבי הקודש (מן הסתם הוא התכוון הן לתנ"ך והן לברית החדשה) ובהדרכת רוח הקודש ניתן לדעת מיהו המשיח. כלומר, שבאמצעות כתבי המקרא היהודיים ופרשנותם בידי חסידי ישוע לקבוצותיהם, יהודים וגויים, כבר הושלמה מלאכת זיהויו של המשיח בדמותו של ישוע מנצרת.⁵⁰

הרמב"ם:	יע"ל:
(יג) "אני מאמין באמונה שלמה שתהיה תחיית המתים, בעת שיעלה רצון מאת הבורא יתברך שמו ויתעלה זכרו לעד ולנצח נצחים". ⁵¹	(יג) "אני מאמין באמונה שלמה בכנסייה אחת קדושה וכללית עדת הקדושים הבנויה על-יסוד השליחים והנביאים וישוע המשיח הוא אבן פינתה; מודה אני בטבילה אחת לסליחת החטאים; מחכה אני לתחיית המתים ולחיי עולם הבא, אמין". ⁵²

עיקר י"ג: למרות שבנושא תחיית המתים לא קיימת מחלוקת עקרונית בין יע"ל והרמב"ם,⁵³ בכל זאת רצה יע"ל לאתגר את דברי הנה"ג על תחיית המתים באמירה הכללית שהחיים קודמים

⁴⁸ ראו: משה הלברטל, **הרמב"ם**, שם, עמ' 120-121; השו"ג גם: גרשם שלום, "המשיחיות – פרשה שאין לה קץ", מתוך: גרשם שלום, **עוד דבר**, ספרית אפקים, עם עובד, תל אביב תש"ן, עמ' 266-274.

⁴⁹ **השנייה אל-טימותיוס** ג 15-17; **אל-העברים** ד 11-13.

⁵⁰ ראו, למשל: Adolph Saphir, *Christ and Israel*, Reprinted by Yanetz, Jerusalem n.d. (1998?).

⁵¹ על האמונה בתחיית המתים והגאולה ביהדות של העת העתיקה השו"ג, למשל: אפרים א. אורבך, **חז"ל – פרקי אמונות ודעות**, שם, עמ' 585-589.

⁵² **אל-האפסטיים** ב 19-22; **אל-הרומיים** י"ב 4-5; אל-הקורניתיים י"ב 12-13; הבשורה על-פי **מרקוס**, י"ב 26-27; **יוחנן** ה 24-29, ו 32-54.

למתים. לפיכך כתב יע"ל שעוד לפני המבט לעבר המוות ותחיית המתים צריך קודם להאמין בכך שאנשי האמונה החיים בעולם הזה מהווים "גוף" חשוב של ישות אורגנית אחת - הקהילה של כלל המאמינים בישוע. רק לאחר קביעה זו הוסיף יע"ל את האמונה בחיי העולם הבא (מושג שאיננו מופיע בעיקר המיימוני), חיים אשר ניתנים לאחר קבלת סליחת חטאים שמסומלת בטבילה במים.

ראוי לציין כי ההגדרה באשר לאמונה "בכנסייה אחת קדושה וכללית עדת הקדושים הבנויה על-יסוד השליחים", המופיעה בעיקר ה-י"ג אצל יע"ל, לקוחה במלואה מהקרדו (Credo) הכנסייתי המסורתי,⁵⁴ בהסתמך על הקרדו של קושטא (Constantinopolitan Creed) משנת 381 לספירה.⁵⁵

פולמוס גלוי באמצעות חיקוי "קוסמטי"

מהשוואת עיקרי האמונה של יע"ל והרמב"ם עולה כי מדובר בהמשכו של מאבק על דוגמאטיקה בצומת דרכים של תיאולוגיות טעונות במסלול התפר שבין יהדות ונצרות. אין ספק שהחיקוי הצורני-מספרי, קרי באמצעות מבנה סידורי של י"ג עיקרי-אמונה, לצד מילות הפתיחה הזרות של "אני מאמין באמונה שלמה", משמש בטקסט של יע"ל לצורך פולמוס חריף עם נוסחי האמונה של הרמב"ם. אך יודגש גם כי החיקוי אצל יע"ל לא נעשה כלל כפרודיה אירונית-לעגנית לשם זלזול או לשם יצירת קריקטורה מוקצנת של היהדות שהולכת בעקבות הנה"ג. בכוונת מכוון ובצורה מתוחכמת עורר יע"ל מחדש את הוויכוח ההיסטורי בין אמונות היסוד של היהדות לבין עיקרי הנצרות והכנסיות המעוגנים בברית החדשה. תוך כדי כך מצטיירות כמה תמונות שבהן קיימת מעין תנועת מטוטלת מתמדת בין היבטים של חיקוי ופולמוס.

החייאת הזרם של תלמידי ישוע מימי הבית השני ביהדות המודרנית

אף על פי שיע"ל הכיר בעובדה שיהודים חסידי ישוע נמצאים מחוץ למחנה של הקונצנזוס היהודי, הוא בכל זאת התפלמס עם העיקרים של הרמב"ם שנמצאים במרכז היהדות, מתוך עמדה של מהפכן, כמי שתפס את עצמו כנמצא בשולי היהדות ולא מחוצה לה. קרי, הוא בא לאתגר את

⁵³ יצוין כי הרמב"ם עצמו לא האמין בהישארות הנפש, משום שבכלל לא האמין בנפש. הנפש היא בשבילו צורת האדם. ראו: מיכאל ששר, *מדוע פוחדים מישעיהו ליבוביץ?*, שם, עמ' 37.

⁵⁴ *Catechisme de l'Église Catholique*, Mame/Plon, Librairie Editrice Vaticane, Paris 1992, Paragraphs nos. 865-870, pp. 190-191.

⁵⁵ הניסוח בלטינית הוא כדלקמן: "una, sancta, catholica, apostolica ecclesia". ראו, למשל: John H. Leith, ed., *Creeds of the Churches (A Reader in Christian Doctrine from the Bible to the Present)*, 3rd ed., John Knox Press, Louisville 1982, p. 33; W. A. Jurgens, *The Faith of the Early Fathers (A source-book of theological and historical passages from the Christian writings of the Pre-Nicene and Nicene eras)*, The Liturgical Press, Collegeville, Minnesota 1970, pp. 397-399.

המונופול התיאולוגי במסורת האמונית ביהדות. מטרת יע"ל הייתה אפוא להציג בראשית המאה העשרים חלופה רדיקלית לעמדות הרמב"ם באמצעות החייאת הזרם של תלמידי ישוע מימי הבית השני – בתוך העולם היהודי הנורמטיבי.⁵⁶ מכאן שבחיבור התיאולוגי שלו על אודות י"ג עיקרי אמונה שאף יע"ל להציג את עצמו כמי שפועל מתוך העולם היהודי הפנימי (insider), מי שמשתייך למסגרת האתנית היהודית, בעוד שבעיני היהדות המקובלת הרי שהוא, כמי שמאמין בישוע, נחשב "מחוץ לתחום" (outsider) - מעבר לגבולות הנורמטיביים של היהדות.⁵⁷

אולם, יצוין, ככל שתנועת היהודים המשיחיים חסידי ישוע התפתחה במהלך המאה העשרים,⁵⁸ איננו מוצאים שיי"ג עיקרי האמונה של יע"ל תפסו מקום מרכזי בהגותם ובכתביהם. למעשה לא נשתרש במרוצת הזמן הטקסט של י"ג העיקרים המשיחיים לפי הגדרת יע"ל בחוגים אלה ולא התקבע בליטורגיה ו/או בנוסחי תפילות שלהם. בסופו של דבר נשכח הטקסט של לנדסמן ואינו משמש מודל לחיקוי בחיבורים מאוחרים יותר של יהודים חסידי ישוע, כגון ה-"סדור ליהודים משיחיים" שראה אור בארה"ב בשלהי העשור של 1980.⁵⁹ ייתכן שהסיבה לכך נעוצה לא רק בסיפא של ניסוחי יע"ל אשר זהים בתוכם לניסוחים בטקסטים של ה"אני מאמין" הכנסייתיים שאינם בעלי אופי יהודי מסורתי,⁶⁰ אלא בכלל בעובדה שיע"ל מיעט להשתמש באופן יחסי בציטוטים מהתנ"ך.

הרמב"ם – מבשר המשיח או בחזקת משיח?

ניסוחים של עיקרי אמונה דניים רבות בשאלות הגאולה וזיהויו של המשיח. אך אלה אינם מהווים סוף פסוק לגבי השאלה מיהו משיח אמת ומיהו משיח שקר. לקראת סוף דיוננו, מתבקש גם

⁵⁶ השוו למשל: גרשון נראל, 'יהודים משיחיים' בארץ ישראל (1917-1967): מגמות ותמורות בעיצוב זהות עצמית, עבודת דוקטור, החוג למדע הדתות, האוניברסיטה העברית בירושלים, תשנ"ז; גרשון נראל, "מבצע חסד: הפינוי של יהודים משיחיים מארץ ישראל בשנת 1948", איגוד, מבחר מאמרים במדעי היהדות, כרך ב', תולדות עם ישראל והחברה היהודית בת זמננו, בעריכת גרשון בקון, אלברט באומגרטן, יעקב ברנאי, חיים וקסמן וישראל יובל, האיגוד העולמי למדעי היהדות, ירושלים תשס"ט, עמ' 109-83; Keri Zelson Warshawsky, *Returning to their Own Borders: A Social Anthropological Messianic Jewish Identity in Israel*, Ph.D. dissertation, Hebrew University of Jerusalem 2007; Richard Harvey, *Mapping Messianic Jewish Theology*, Paternoster, London 2009.

⁵⁷ ראו למשל: Steven J. Zipperstein, "Heresy, Apostasy and the Transformation of Joseph Rabinovich," in: Todd M. Endelman, ed., *Jewish Apostasy in the Modern World*, Holmes & Meier, New York / London 1987, pp. 206-231; Cf. Orly Roth, "Maimonides at the Margins," *Azure*, vol. 33 (2008): 131-140.

⁵⁸ Mark S. Kinzer, *Post-Missionary Messianic Judaism*, Brazos, Grand Rapids 2005; Stanley N. Gundry and Louis Goldberg, eds., *How Jewish is Christianity? (Two Views on the Messianic Movement)*, Zondervan, Grand Rapids 2003.

⁵⁹ *Siddur for Messianic Jews*, edited by John Fischer and David Bronstein, Menorah Ministries, Palm Harbor 1988.

⁶⁰ השוו, למשל: Gershon Nerel, "Creeds among Jewish Believers in Yeshua between the World Wars," *Mishkan*, vol. 34 (2001): 61-79.

לחשוב על אודות האפשרות שלרי משה בן מימון עצמו היו יומרות משיחיות, דהיינו שבתודעתו העצמית הוא הועיד את עצמו – בגדר "משה השני" (משה redivivus) – לשמש עוזר למלך המשיח, כבעל תכונות של מבשר המשיח, כפי שכתב על כך לאחרונה פרופ' ישראל יובל מהאוניברסיטה העברית בירושלים. לא מן הנמנע שהנה"ג ראה עצמו בבחינת "אליה הנביא לפני בוא יום ה' הגדול והנורא" (מלאכי ג כג) - כמבשר משיח, או כמסייע למלך הגואל, שיקדים את הופעת המשיח האנטי נוצרי באחרית הימים.⁶¹ במילים אחרות, מדובר על אודות תפיסה משיחית פרטית/אישית בתוככי התודעה העצמית של הרמב"ם עצמו.

סיכום

כידוע, קיימות בעולם היהודי כמה וכמה "מפות דרכים" של אמונה משיחית. ביהדות ההיסטורית נתקבעה התפיסה המשיחית הנורמטיבית על יסוד המסגרת של י"ג עיקרי האמונה של הרמב"ם. אך ביהדות החילונית, למשל, אנו מוצאים גם 'מושיע חילוני', כגון בהקשר לכתבים ולדמויות של משה הס,⁶² תיאודור הרצל,⁶³ ודוד בן-גוריון.⁶⁴ וכן, יש להוסיף, מאז מלחמת ששת-הימים ביוני 1967 אנו מזהים את התגברות התנועה של משיחיים ישראלים שדוגלים בציונות הדתית "הקוקיאנית",⁶⁵ התלמידים ההולכים בעקבות משנתו המשיחית-פוליטית של הרב אברהם יצחק הכהן קוק (הרב הראשי האשכנזי הראשון בארץ ישראל שהלך לעולמו בשנת תרצ"ה, 1935), בעיקר במסגרת ההתיישבות וההתנחלויות בתחומי יהודה, שומרון ועזה.⁶⁶

זאת ועוד. בניית השוואתי עכשווי ניתן להצביע גם על זרם אחר ביהדות המשיחית העולמית, עם המשיחיות החדשה של תנועת חב"ד – שבמרכזה נמצא 'המשיח מלובביץ' ("הלובביצ'ר" Lubavitcher) שנפטר ביום א', ג' בתמוז תשנ"ד (12.6.1994).⁶⁷ רבים מה"משיחיסטים" בתנועת

⁶¹ ישראל יעקב יובל, "משה redivivus: הרמב"ם - כ'עוזר למלך' המשיח", ציון, ע"ב, ב, תשס"ז, 161-188.

⁶² מיכאל גרין, "המשיחיות החילונית במאה התשע-עשרה כדרך שיבה ליהדות", מתוך **משיחיות ואסכטולוגיה**, בעריכת צבי ברס, מרכז זלמן שזר, ירושלים תשמ"ד, עמ' 401-418.

⁶³ רוברט ויסטריך, "הרצל בעקבות המשיח", מתוך: **מלחמת גוג ומגוג** (משיחיות ואפוקליפסה ביהדות בעבר ובימינו), בעריכת דוד אריאל-יואל, מיה ליבוביץ, יהורם מזור, מוטי ענברי, ידיעות אחרונות, ספרי חמד (סדרת יהדות כאן ועכשיו), תל אביב 2001, עמ' 125-141.

⁶⁴ ספי רכלבסקי, **המורו של משיח**, ידיעות אחרונות, ספרי חמד ("פרוזה"), תל אביב 1998, עמ' 30-32.

⁶⁵ אביעזר רביצקי, **הקץ המגולה ומדינת היהודים** (משיחיות, ציונות ורדיקליזם דתי בישראל), עם עובד, ספרית אפקים, תל אביב 1993, עמ' 111-134.

⁶⁶ ספי רכלבסקי, **המורו של משיח**, שם, עמ' 90-96; גדעון ארן, **מציונות דתית לדת ציונית** (שורשי גוש אמונים ותרבותו), עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית בירושלים, תשמ"ז.

⁶⁷ יוסף דן, **המשיחיות היהודית המודרנית**, אוניברסיטה משודרת, ההוצאה לאור של משרד הביטחון, תל אביב 1999, עמ' 189-203.

חב"ד מצפים יום יום ל"התגלותו" הקרובה.⁶⁸ ברם, מתבקש אף לציין כי בסידורי התפילה של תנועת חב"ד לרוב אין מוצאים את י"ג העיקרים של הרמב"ם. הסיבה לכך נעוצה כנראה בתפיסת חב"ד המשיחית שהמשיח אינו מתמהמה עוד, שכן המשיח כבר נגלה בדמותו של "הרבי" שעתיד לקום לתחייה מהמתים. יתירה מכך, "משיחיים של חב"ד" אפילו טוענים שהרבי לא מת מעולם, ושהוא נשאר בחיים במלוא מובן המילה.⁶⁹ וכך, למעשה, לצדם של יהודים משיחיים חילוניים וחב"דניקים, כמו גם לצד היהודים המשיחיים ה"קוקיסטים", אנו מוצאים אף את חסידי ישוע עם 'יהדות ישוע' משלהם המבוססת על השילוב בין התנ"ך לבין הברית החדשה.⁷⁰

הגם שעיקרי אמונה נועדו לגדור גדר מוצקה בענייני אמונות ודעות ולמנוע עבודה זרה, ולרוב אף הצליחו בכך באמצעות תהליכי דוגמטיזציה, הרי שמעבר לקביעת דוגמות חד משמעיות עדיין נמשכים פולמוסים לוהטים בענייני אמונות ודעות.⁷¹ לצד הפולמוסים הישירים קיימים גם חיקויים עקיפים ו/או "קוסמטיים" בבחינת צעדים טקטיים באסטרטגיה הכוללת של התנצחויות תיאולוגיות, כפי שראינו במסמך שנקרא "עיקרי אמונתנו הקדושה" מאת יוסף עמנואל לנדסמן. אך לצד כל זאת, קיימת גם פשוט הדרך של הפגנת אדישות גמורה כלפי תפיסת/אמונתו של זה או של אחר. ברם, במערכת היחסים הסבוכה בין בית-הכנסת והכנסייה, היהדות והנצרות, קשה לדבר על אדישות בין שתי "דתות אחיות" אלה.

ולסיום, לאור הפרשנות המחקרית החדשה שיתכן מאד כי הרמב"ם ראה עצמו כמי שזכה בנבואה, והיותו מועמד ראוי להיות המשיח-המושיע כמשה רבנו שגאל את עמו ונתן "תורה חדשה", כגון תפיסת חיבורו *מישנה תורה* כמעין "תורה חדשה" במעמד קאנוני, מתבקש לערוך השוואות נוספות ומעמיקות יותר בתחום המשלב בין עיקרי אמונה ובין תפיסות משיחיות.

The Cross and the 'Great Eagle' Facing 13 Articles of Faith:

⁶⁸ מנחם פרידמן, "משיח ומשיחיות בחסידות חב"ד-לובביץ", מתוך: *מלחמת גוג ומגוג*, שם, עמ' 174-229; ירמיהו ברנבר, *נביא מקרובך*, מ.מ.ש. הוצאה לאור, כפר חב"ד תשס"ח.

⁶⁹ ראו, למשל: דוד ברגר, "הרבי מלך המשיח": *שערוריית האדישות והאיום על אמונת ישראל*, הוצאת אורים, ירושלים 2005, עמ' 20-34.

⁷⁰ דוד שטרן, *יהדות משיחית - מהי?*, הוצאת אקדמון בשיתוף עם מעוז ישראל צור, ירושלים 2003. כן ראו: Gershon Nerel, "Christological Observations within Yeshua Judaism," *Mishkan*, vol. 59 (2009):51-62.

⁷¹ השוו למשל: Menachem Kellner, "Returning the Crown to its Ancient Glory: Marc Shapiro's *The Limits of Orthodox Theology: Maimonides' Thirteen Principles Reappraised*," *The Edah Journal*, vol. 4 (2004) – 6 pages.

Jewish Yeshua Believers in the 20th Century and Maimonides –

Imitation and Polemics

Gershon Nerel

Jerusalem Bible Institute (JBI)

This paper presents a comparative analysis between two creedal (dogmatic) texts: by Joseph Immanuel Landsman (1869-1931), a Jewish believer in Yeshua (Jesus), and by Maimonides (1135-1204). In structure both creeds look similar, holding thirteen articles of faith, yet in content they reflect sharp theological poles. The encounter between these two doctrinal "road maps" reveals a modern version of the loaded debate between Judaism and Christianity. The pendulum of this vigorous dialogue constantly moves between the aspects of imitation and polemic.